Marcel Sendrail

înţelepciunea formelor

Editura Meridiane

Înțelepciunea formelor

Biblioteca de artă

Biografii. Memorii. Eseuri

MARCEL SENDRAIL
Sagesse et délire des formes
© Librairie Hachette, 1967

Toate drepturile asupra prezentei ediții
în limba română sînt rezervate
Editurii Meridiane

Marcel Sendrail

înțelepciunea formelor

Traducere de
ALEXANDRU CĂLINESCU

Cuvînt înainte de
DAN GRIGORESCU

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI. 1983

Pe copertă:

PIETRO LORENZETTI (cca. 1280–1348) – RĂSTIGNIREA,
detaliu, frescă, cca. 1329.
Assisi, Biserica inferioară

CUVÎNT ÎNAINTE

Istoria artei e o istorie a ideilor despre artă. O istorie a concepțiilor și a mentalităților reflectate în operă, în forma și în semnificațiile ei, în episoadele narative — suspendate într-un singur moment al desfășurării acțiunii dintr-o povestire oarecare — și în alegoriile descifrate, nu întotdeauna fără dificultăți. Reflexe ale unor idei ce dau contur și înțeles unor întregi etape de istorie a culturii, creațiile artistice sînt privite de mult nu numai ca aspirații la desăvîrșire, potrivit unor legi ale frumosului, ci și ca sinteze ale gîndirii umane din epocile ei de răspîntie. Istoricul de artă nu își îngăduie să discute o operă ca pe o „materializare a contemplației pure“ sau — cum spunea un mare artist din secolul nostru — ca pe un „fotoliu confortabil din care se admiră natura“. El își asumă, prin însăși firea îndeletnicirii sale, obligația de a pătrunde în teritoriul de dincolo de semnele plastice, acolo unde acționează forțele modelatoare, nevăzute, care scriu formele. Comparatismul și, ceva mai tîrziu, iconologia au avut o contribuție decisivă la definirea viziunii complexe ce implică, înainte de toate, circulația ideilor.

Dar, se cuvine să recunoaștem, concluziile iconologiei nu sînt pe deplin convingătoare cînd se aplică la abaterile de la regulile fundamentale ale artei. S-au înregistrat, e drept, importante progrese în privința explicării originii *unor structuri formale* ce nu ascultă de legile logicii artistice. Se știe astăzi mult mai clar decît în urmă cu cîteva decenii cum au ajuns în arta unor vremuri de demult— dar și în arta secolului nostru — diverse interpretări neașteptate ale lumii realului, de unde provin și ce drumuri complicate au străbătut pînă ce au pătruns în cultura europeană. Dar se știe încă prea puțin care a fost motivul preluării acestor modele, de ce tocmai acestea, din imensul repertoriu pe care civilizația arhaică sau cea extraeuropeană îl punea la îndemîna artei create pe pămîntul fertilizat de tradiția greco-romană, și mai ales cum au apărut ele, la rîndu-le, în ținuturile lor de obîrșie.

Tragismul legendei Atrizilor sau al lui Oedip, sensurile filosofice conținute în povestea rătăcirilor lui Ulise sau a martiriului lui Prometeu și-au păstrat, de-a lungul istoriei moderne, o semnificație necontenit sporită de interpretările poetice ale secolelor recente. Împrejurare întru totul firească. Cine poate să explice, însă, de ce tristul destin al lui Io, de pildă, care îl mai cutremura pe Eschyl, la multe veacuri de cînd fusese închipuit de îndepărtații lui înaintași, de ce Phrixus pe care tatăl său, Athamas, a hotărît — pentru a alunga seceta — să-l jertfească lui Zeus, întocmai la fel cum Iphigenia a fost sacrificată ca să aducă vînturile prielnice în pînzele corăbiilor plecînd spre Troia, de ce tragicul conflict care a izbucnit după ce Apollo i-a ucis pe Ciclopi și după ce Hades s-a mîniat pentru că Asclepios, înviindu-i pe morți, i-a făcut, astfel, nemuritori pe oameni s-au păstrat doar în vechile mitologii și nu se regăsesc decît rareori în literatura sau în arta epocilor moderne, cu toate că miezul lor narativ și simbolic ar fi la fel de rodnic, ca și acela al legendelor de atîtea ori reluate și reinterpretate?

De ce unele făpturi stranii, cîteodată amenințătoare, alteori benefice, venite din adîncurile neliniștite ale tradiției, au devenit imagini ale artei, iar altele au fost respinse? S-au născut, oare, ele ca simple capricii ale unei fantezii tulburate? Sînt doar invenții ale unor spirite nemulțumite de ordinea riguroasă a succesiunii modelelor? Răzvrătiri împotriva unor norme pe care arta le urma cu prea mare fidelitate? Sau — așa cum s-a spus nu o dată — tulburări ale dreptei judecăți? „Somnul rațiunii naște monștri“, spunea cu deplină dreptate Goya; dar care e mecanismul lăuntric care determină, în timp ce rațiunea doarme (sau pare că doarme), apariția acestor ființe ciudate care populează, de atîtea secole, arta lumii?

Iată cîteva întrebări esențiale la care și-a propus să răspundă cartea lui Marcel Sendrail. Aplicarea metodelor ce derivă din cercetarea științifică la studierea fenomenului artistic nu e o caracteristică a secolului nostru: cînd, în celebra sa definiție, Leonardo proclama că pictura e „una cosa mentale“, rezuma o concepție inaugurată cu mult înaintea lui. Epoca modernă știe, negreșit, mult mai mult despre procesele complicate ale științelor, așa încît e firesc ca orizontul acestei „cosa mentale“ să fie incomparabil mai adînc decît cel care se deschidea dinaintea studiilor unor renascentiști încrezători, însă, în dreptatea concluziilor întemeiate pe o viziune științifică.

O vreme, începînd de prin al doilea deceniu al acestui secol, s-a socotit că psihanaliza poate să dea un răspuns mulțumitor acestor abateri de la normă. Evident, un adevăr important există și în premisa unei asemenea cercetări, de vreme ce proiecțiile conștiinței artistului sînt explicate prin intensitatea unor trăiri profunde, rareori revelate de sistemele logicii elementare. Meritul psihanalizei a fost acela de a fi stabilit că fenomenele de profunzime nu scapă explicației științifice; exagerările (să ne amintim, de pildă, că — la un moment dat — întreaga operă a lui Poe, a lui Blake, a lui Kafka, a lui Piranesi, a lui Fuseli sau chiar a lui Shakezspeare era considerată ca un rezultat al unor obscure stări patologice) nu au compromis metoda, în întregimea ei. S-a observat însă, la vreme, că exista primejdia absolutizării factorului subiectiv, că artistul nu mai era întotdeauna privit în relație

Biblioteca de artă

362

Biografii. Memorii. Eseuri

înțelepciunea formelor

Marcel Sendrail face parte din categoria acelor savanți, cunoscători excelenți ai artei, de care susținea Panofsky că e neapărată nevoie pentru elucidarea marilor probleme ale gîndirii artistice și ale manifestării Formei. Tipul de cercetare pe care îl ilustrează cartea de față e o reabilitare a observației, a studiului ce își propune să descopere raporturile formei artistice cu modelul ei real.
Întreaga problemă a anamorfozelor se mută *în afara* picturii și a artistului, în lumea reală. Ceea ce ar putea să pară unui cititor mai grăbit exces de date științifice, fără vreo legătură directă cu arta, e necesara punerea la punct a raporturilor artei cu modelele sale. Rațiunea e implicată direct, ea nu e numai un argument al omului de știință, e însăși motivația artei ca oglindă și comentatoare a lucrurilor vizibile.

DAN GRIGORESCU

Lei 15